

KUNSZENTMÁRTON ÉS A NAGYKUNSÁG

Kulturális alkalmazkodás és a mezővárosi kultúra

Furcsának tűnhet első pillanatban, hogy valaki Kunszentmártonnak és a Nagykunságnak a kapcsolatával foglalkozik. Hát nem természetes, hogy Kunszentmárton a Nagykunság része? Még a nevében is viseli a kun- előtagot, s egyike a hat nagykun városnak. A kunszentmártoni római katolikus Szent Márton plébániatemplom főbejárata fölött ott láthatjuk az ágaskodó, kardot tartó oroszlánt, a Nagykunság címerét. Az 1990-es rendszerváltozás után hamarosan visszakapta nevét a Kerületi ház utca, amelyben máig áll a nagykun kerület székháza és börtöne. Bár lehet, kevesebben tudják, hogy az utcanév innen származik.¹ Bellon Tibor, a Nagykunság 18–20. századi történetének és paraszti, parasztpolgári műveltségének kutatója a tájról írott kismonográfiájában úgy fogalmaz, hogy Kunszentmárton „kulturálisan és etnikailag eltér” a többi nagykun településtől, „így – néprajzi értelemben – nem számíthatjuk a Nagykunsághoz”.²

Az alábbi, éppen Bellon Tibor tiszteletére írott tanulmány éppen azt kívánja megvizsgálni, hogy valóban így van-e ez? Hogy vajon a Nagykunsághoz való két évszázados tartozás közigazgatásilag, hagyott-e és milyen erős nyomokat Kunszentmárton város mindennapi életén, kultúráján? Kérdés az is, hogy maga a Nagykunság mennyire tekinthető kulturálisan egységesnek, kulturális egységnek? S ha – feltételezésem szerint – nem, akkor vajon milyen eltérő és milyen közös, egymást összekapcsoló kötelékek fűzik össze Karcag, Kunmadaras, Kunhegyes, Kisújszállás, Túrkeve és a vizsgálatunk elsődleges tárgyát képező Kunszentmárton településeit?

Történeti kutatásokból és régészeti ásatások eredményeiből ismert, hogy Kunszentmárton közvetlen szomszédságában a középkor folyamán több kun szállás, település létezett, amelyek a török hódoltság sanyarú viszonyai között elnéptelenedtek, elpusztultak. Ilyen volt Bábocka³, amely ma Öcsöd része, ilyen volt Homokszállás⁴, ahonnan értékes kun ékszerlelet került elő. E településekkel és a többi ma létező nagykun helységgel ellentétben, Kunszentmárton már a kunok magyarországi letelepedése előtt lakott templomos hely volt, amint a neve is mutatja. Erre utal a város neve, a plébániatemplom patrocíniuma, Szent Márton, aki Szent István idejétől kezdve Magyarországnak társ-patrónusa, s egyik leginkább tisztelt szentje. A nagy tisztelet gyökere, hogy Márton a pannóniai Savariában, a későbbi magyar Szombathelyen született. A kunokat itt tehát keresztény magyarok mellé telepítették. Hasonló történeti gyökerű társa városunknak a Kiskunságban Kunszentmiklós.

Kunszentmárton első biztos említése, 1215 után kun lakóit valószínűleg rögtön a kunok tatárjárás utáni végleges vissza- és letelepedésekor kapta. Ettől

¹ JÓZSA 1990. 10.

² BELLON 1979. 7.

³ GYÖRFFY Lajos 1956. 54., KÁLDY-NAGY 1982. 250–252.

⁴ V.ö.: GYÖRFFY Lajos 1956. 34.; KÁLDY-NAGY 1982. 185–186.

kezdve kun jellege, a kunsági Kolbáz-székhez, a későbbi Nagykinsághoz tartozása sem a középkorban, sem a későbbi századokban nem volt kétséges. Része volt a Nagykinságnak a török hódoltság alatt, része volt annak 1702. évi eladásakor, s a többi településsel együtt viselte az 1745. évi visszavásárlás, önmegváltás, a redemptio anyagi terheit is. A történeti, a helytörténeti és gazdaságtörténeti szakirodalom Kunszentmártont minden kétség nélkül a Nagykinság részeként tárgyalja és vizsgálja a 18-19. században. Ezekben a munkákban azonban már megtalálhatók azok az okok, amelyek miatt a néprajzi, s a nyelvjárási irodalom és kutatás Kunszentmártont a nagykinsági paraszti kultúra illetőleg nyelvjárási vizsgálatakor figyelmen kívül hagyja.

Három lényeges körülményt kell megemlítenem:

1. a török hódoltság alatt valószínűleg teljesen elpusztult községet a 18. század elején (1718–19) Jászapátiból és Jászsós-szentgyörgyről kirajzó lakosok telepítették újjá.⁵ Nagy valószínűséggel tehát nem az eredeti lakói költöztek vissza.
2. Ezzel az újjátelepítéssel függ össze, hogy Kunszentmárton – eltérően a többi nagykun várostól – nem református, hanem római katolikus település.⁶
3. Az egykori Kolbáz-szék, a későbbi Nagykinság területének történeti változásával függ össze, hogy Kunszentmárton és egykor volt egyik pusztája Mesterszállás, területileg nem függtek össze a többi nagykun város egységes területi tömbjével.⁷

Ezekre hivatkozva Bellon Tibor nagykinsági kismonográfiájában elzárkózik Kunszentmárton paraszti kultúrájának a többi nagykun várossal való együttes tárgyalásától, Kunszentmártont kulturálisan nem sorolja a nagykun települések közé. De vajon igaza van-e? A különböző egyházhöz/felekezet-hez tartozás vajon elégséges alap-e, hogy Kunszentmárton kulturálisan valóban különbözzék Nagykinság többi részétől? Örsi Julianna a Nagykinság vidékének néprajzi körülhatárolásáról értekezve nem fogalmaz ilyen mérvben, de rendre olyan példákat hoz Szolnok Megye Néprajzi Atlaszából, amelyek az elkülönülést, a különbözőséget hangsúlyozzák.⁸ Véleménye szerint Kunszentmárton lakossága nem is tartja magát kunnak.⁹

Az eddigi néprajzi, történeti néprajzi vizsgálatok során ezeknek az elkülönítő tényezőknek tulajdonítottak kizárólagos meghatározó jelentőséget, s nem vettek tekintetbe semmilyen velük szemben ható, a nagykun településeket egymáshoz közelítő, integráló erőt vagy erőket, amelyek hatására Kunszentmárton kulturálisan is beépült a szűkebb Körös-mente, és a tágabb,

⁵ BARNÁ 1994.; DÓSA–SZABÓ 1933–34. 42–45.

⁶ V.ö.: BARNÁ 1994.

⁷ V.ö.: BELLON 1979.; BARNÁ 1994.

⁸ ÖRSI 1999. Én más példákat emeltem ki az atlaszlapokról akár Kunszentmárton Nagykinsághoz, akár tágabb térségekhez való kötődése, akár jászági reliktumai tekintetében. Leginkább persze magához az eredeti teljes forrásanyaghoz: Szolnok Megye Néprajzi Atlaszához kell fordulnunk. Most is hangsúlyozom, hogy nagy szakmai bűn és felelőtlenség a több mint 20 éve elkészült második kötetet kéziratban heverni hagyni.

⁹ ÖRSI 1999. 93. Nem tudom, ezt a véleményét honnan veszi. A kunszentmártoniak is kunnak tartják magukat, ám elsősorban a területhez tartozás alapján, azaz nem vérségiileg, de ez tudatban nem válik élesen el.

Nagykunság, Tiszántúl környezetébe. Pedig csupán elméleti síkon is kikövetkeztethető, hogy Kunszentmárton 18–19–20. századi kulturális képe e két tényező – a jázsági eredet és a Kunsághoz való hasonulás – kölcsönhatásában, ezek eredőjeként alakult ki.

Feltételezésem, hogy Kunszentmárton eltérő táji eredete, vallási különbözősége ellenére is az említett kulturális alkalmazkodási (akkulturációs) folyamat következményeképpen alapvetően nagykunsági, tiszántúli település, amely megőrzött néhány jázsági eredetűnek tartható műveltségi elemet. Ennek igazolására a továbbiakban részletesebben írok a város 18–20. századi életét meghatározó tényezőkről, elsősorban a meghatározó paraszti réteg, a parasztpolgárság kultúrájáról, s kulturális alkalmazkodási folyamatáról (akkulturáció). Mindezek alátámasztására példáimat elsősorban a Szolnok Megyei Néprajzi Atlasz kiadott első kötetéből merítem.

Az 1719-ben a Jázságból újratelepült Kunszentmárton kulturális integrációja több szinten is bekövetkezett a 18–19. század folyamán.

1. Kunszentmárton jázsági eredetű lakossága 1719-től kezdve bekerült a Nagykunság közigazgatási keretei közé, amelynek általános szabályozói és fejlődési iránya rá is érvényes volt. Különösen így volt ez a Nagykun Kerület életét is alapvetően és azonos módon meghatározó és szabályozó 1745. évi önmegváltás (redemptio) után. Ez mindennek előtt az azonos közjogi állapotot, a közjogi összetartozást, a kiváltságokban való azonos részesedést és a redemptio elindította nagyjából hasonló gazdasági-társadalmi alakulást kell a közigazgatási összetartozás mellett, ám azzal szoros összefüggésben megemlítenem. Ez nemcsak a nagykun városokra volt igaz, hanem a két Kunság és a Jázság, a Hármas Kerület minden településére is. Ezek nagyjából azonos ún. mezővárosi fejlődést indítottak el minden nagykun településen, melyet a helyi gazdasági, társadalmi és ökológiai tényezők, termelési tapasztalatok és hagyományok kisebb-nagyobb mértékben színezték, befolyásoltak.¹⁰

A kiváltságos helyzet, a kiváltságokhoz ragaszkodás, s a kiváltságok megőrzésének kényszere és igénye, a kiváltságokban való részesedés a nagykun városokban sajátos öntudatot, gondolkodást és mentalitást alakított ki, amely nyomaiban még ma is föllelhető egyes családtörténeti visszaemlékezésekben. A 19–20. század fordulóján pedig még tárgyi anyagokban, szimbólumokban is föllelhető volt, főleg a történeti hagyományok, kiváltságokat igazoló írásos emlékek, szóbeli hagyományok ápolásán. Kunszentmártonban sok családnál megvan vagy megvolt a jázsági kirajzás emlékét a tanácsi jegyzőkönyvben megörökítő, s onnan kimásoltatott ún. „Megszálló Levél” kéziratos példánya.¹¹ Ez lényegében ugyanaz a jelenség, mint sok karcagi családnál a családi irattárban megőrzött tanácsi jegyzőkönyvi másolatok a nagy futásokról. Lényegében mindkettő egyfajta érdekérvényesítéshez szolgáltat hivatkozási jogalapot. A „Megszálló Levél” ellenére, amely épp a jázsági származás emlékét fogalmazza meg, magukat kunnak tartják.¹² Ebben erősíti őket

¹⁰ DÓSA–SZABÓ 1933–34. 51. skk.; BELLON 1973.; Bellon 1996.; SZABÓ 1974. 71–80.;

¹¹ BARNA 1994.

¹² V.ö.: 9. jegyzet!

nemcsak a község nevének kun- előtagja, vagy a határban lévő Kötön-halom mondája¹³, hanem a nagykun kerületi székhely, a nagykun kerületi igazságszolgáltatás (iurisdictio) máig élő emléke, amely a Kerületiház utca 1990 utáni visszaállításával sokakban felújult és megerősödött. Nagyon tanulságos a Scheftsik György szerkesztette Jász-Nagykun-Szolnok vármegye című, két háború között kiadott megyei ismertető. A megye történetének és akkori jelenének leírása után sorra bemutatkoznak a megyei települések, a kötet végén a fontosabb helyi intézmények és meghatározó helyi személyiségek felsorolásával. Figyelemre méltó, hogy a régi kunszentmártoni gazda-, iparos- vagy értelmiségi családok magukat mind „kun” eredetűnek mondják.¹⁴ Ekkor természetesen már több mint fél évszázada a kiváltságos Hármaskerület, illetve ennek részeként a Nagykunság megszűnése és a „Muszáj vármegye” megalakítása után vagyunk. Azaz bizonyos emlékek már elhalványodhattak. Kunnak tartják a kunszentmártoniakat a környékbeli, a tiszazugi települések lakói is. A helybeliek történeti tudatára és hagyományaira természetesen nagymértékben hatottak a helytörténeti kiadványok, s a helyi újságoknak a település múltjával foglalkozó cikkei, amelyek egészen a második világháborúig fontosak voltak a helyi gondolkodás formálásában.¹⁵ A Kunszentmárton életét a 19. században nagymértékben befolyásoló, ám a városból már elköltözött Szilárdfy család pedig számon tartja, hogy századunk elején egyik tagja, Szilárdfy Lajos kunszentmiklósi vasutas még ismerte a kun Miatyánkot.¹⁶ Az önmagukról alkotott véleményüket nyilvánvalóan nem szabad figyelmen kívül hagynunk, de látnunk és tudnunk kell, hogy azt külső tényezők hogyan alakították, vagy máig hogyan alakíthatják, módosíthatják. Az önkép, a csoporttudat tehát tudatos szerkesztés révén jön létre.

A Nagykun-sághoz való tartozásnak az anyagi kultúrában számos nyoma van. Ezt szinte magától értetődőnek tekinthetjük. A 18. század elején ugyanis egy más természetföldrajzi adottságok közé költöző vállalkozó szellemű népességnek magától értetődő természetességgel kellett alkalmazkodnia megélhetése érdekében az új, helyben talált társadalmi és ökológiai körülményekhez. Az ennek hatására kialakult vonások legtöbbször egységesen jellemzi a nagykun városokat részint azért, mert a Nagykun Kerület, vagy a Hármaskerület, esetleg a helyi városi/községi tanácsok nagyjából hasonló vagy azonos rendelkezései folytán, hasonló vagy azonos természeti és gazdasági körülmények közepette jöttek létre. Ezek városképi, település-szerkezeti meghatározók szinte mai napig. Közéjük tartoznak a városszéli rakodók vagy

¹³ Eszerint Kötön kun király itt halt meg egy csatában. Holttestére vitézei egy-egy kalap földet hordtak, s így keletkezett a Kötön-halom.

¹⁴ SCHEFTSIK 1933. 103–114. (Kunszentmárton) 114–116. (Mesterszállás)

¹⁵ VERES 1927, DÓSA–SZABÓ 1933–34. E szerzők munkái először folytatásokban a Kunszentmártoni Híradó (1919–1945) hasábjain jelentek meg nyomtatásban. De más, korábbi kunszentmártoni újságok is, mint a Közérdek vagy a Kunszentmárton és Vidéke is közöltek hasonló írásokat. Bár éppen az utóbbi lap elsősorban a Tiszai alsó járás településeivel foglalkozik, azaz kevésbé a Nagykun-sággal, de ekkor már a kiváltságos kerületek megszüntetése utáni időben vagyunk.

¹⁶ A kunszentmártoni Szilárdfy családban ez a kézirat máig öröklődik, s a kun/kunszentmártoni öntudat szimbolikus kifejezése a morva-német Standhaft családban, amely Szilárdfyra magyarosított még 1848 előtt.

lógerek,¹⁷ a vagyonvédelem miatt csoportosan telepített vermek,¹⁸ a szőlős- és epreskertek. Kunszentmártonban máig működik az *Alsó lóger*, a vermeknek a földrajzi nevekben él az emléke: Vermek alja, Veremhát, nyomokban máig megtalálhatók a péterszögi és Kóttön-halmi szőlők¹⁹, amelyeket egy 1831-es rendelet után telepítettek s létezik az Epreskert is.

A nagykunsági gazdasági-társadalmi helyzet sajátos vetülete a redemptus parasztpolgár öntudat és mentalitás. Ennek Kunszentmárton építkezésében is megtaláljuk a nyomát a kurialis építkezésre jellemző ambitusos, keresztes, népi klasszicista lakóházak megjelenésében, bár a 19. századtól kezdve a városrendezési törekvések és rendszeres átépítések kevés emléket hagytak belőlük.²⁰ E népi klasszicista építkezésnek legszebb emlékei a Nagykunsággal szomszédos Tisza menti településeken: Tiszaszentimre, Tiszaszőlős községekben volt látható. Átvette Kunszentmárton lakossága a 19. század második felében a mélykék, *kunkék* bútorokat is, adataim szerint elsősorban a kis- és középparaszti réteg.²¹ A módos, kismemesi, nagygazda és/vagy tisztviselő társadalom azonban ekkor már más divatot követett.

A Tisza jobb partjáról, a Jászságból a Tiszántúlra telepedett lakosság fokozatosan, de szervesen beilleszkedett azokba a nagyobb kulturális egységekbe, amelyeknek a Nagykunság is csak egyik része, s határai sokkal nagyobb, eltérő kiterjedésű tiszántúli, alföldi területeket ölelnek körül.

Ezekbe a nagyobb egységekbe való beilleszkedés szempontunkból nagyon fontos, hiszen ennek révén Kunszentmárton jász eredetű lakossága a többi nagykun település kultúrájához is közelebb került. E kulturális övezeteket, áramlatokat gyakran a kulturális jelenségek szintjén is megragadhatjuk. A gazdálkodás területén, az anyagi kultúrában a Szolnok Megye Néprajzi Atlasza (SzMNA) szerint ilyen, elsősorban tiszántúli jelenségnek lehet tekinteni a *vetőzsák* általános használatát a századfordulón, szemben a jászsági *vetőabrosz* használattal²², a lábon álló termény *gaz* nevével²³, a gabona *kötetlen* kezelését, ennek teljes eszköz- és műszókinccsével együtt²⁴, a *nyomtatás* kizárólagosságát²⁵, a *csép* és *cséplés*²⁶ hiányát, amely eszköz az első világháborúig a Jászságban még fel-felbukkant, a kenyérsütésnél a *pár*²⁷ használatát.

Beépült Kunszentmárton abba a szűkebb környezetbe is, amelyet Békés és Csongrád megyék északi, északkeleti részei, valamint a Tiszazug jelentettek.²⁸ Szükségszerű is ezirányú integrációja, hiszen területileg nem függött össze a többi nagykun város egységes tömbjével, s újabb telepés lako-

¹⁷ BELLON 1973., BELLON 1979. 103, 170.

¹⁸ BELLON 1973 158–161., BELLON 1979. 107.

¹⁹ Az Alsólágert nemrég számolták fel. BOGNÁR 1978. 161.

²⁰ BELLON 1979. 175–177.

²¹ BELLON 1979. 178. Lásd a birtokomban lévő Mária-háziooltár szekrénykáját, vagy a korabeli ülőbútorok mélykék huzatját.

²² SZABÓ 1973. 67., SzMNA I.1. (kommentár kötet), I. 2. (térkép kötet) I.II.1. kérdés.

²³ BELLON 1979. 98. SzMNA I.1. és I.2. kötet a 2.II.1. kérdés; v.ö.: ÖRSI 1999. 94.

²⁴ SZABÓ 1973. 68., SzMNA I.1. és I.2. kötet a 8. kérdés.

²⁵ BELLON 1973. 148–154., SZABÓ 1973. 68., BELLON 1979. 99–103.

²⁶ SZABÓ 1973. 68., SzMNA I.1. és I.2. kötet 9. kérdés.

²⁷ SzMNA I.1. és I.2. kötet 62. kérdés. GULYÁS 1973. 70–72.

²⁸ SZABÓ 1973.

sait is a Körös völgyből, az említett területekről nyerte. Ennek máig jelképi érvényű emléke a volt kunszentmártoni piactéren, az egykori plébániakert mellett álló Szeplőtelen Fogantatás szobor, amit 1773. augusztus 1-én emeltetett Papp István Békésszentandrásról Kunszentmártonba költöző lakos a város lakosai közé történt befogadása előtt tett ígéretének beváltásaképpen.²⁹ Ez azt is jelzi, hogy Kunszentmárton kiváltságai révén nagy vonzerőt jelentett a környező települések lakói számára. Házassági kapcsolatai is mindinkább a környék, a Körös völgy és a tágabb vidék katolikus településeivel kötődtek össze. A házassági kapcsolatok vizsgálata egy közösség kialakulása és működése szempontjából természetesen nagyon fontos. A nagykun városok mindegyike e tekintetben sajátos gyakorlatot alakított ki. A nagyfokú endogámia mellett időről időre változott egy-egy település a házassági köre. Karcag házassági kapcsolataiban elzárkózott több nagykun településtől. Nincs tehát a házassági kapcsolatokban megnyilvánuló kunsági egység.³⁰

Kunszentmártonnak a települési környezete, a Körös völgy és különösen a Tiszaszeg aprófalvas terület volt. Ez a körülmény nagymértékben elősegítette Kunszentmárton kézműiparának viszonylagos fejlődését és megerősödését³¹, valamint a 19. század elejétől vásártartási és mezővárosi kiváltság, jog megszerzését³², hiszen megfelelő nagyságú felvevő piacot biztosított a város ipara számára. Saját lakossága mellett ezeknek a településeknek megfelelő szintű ellátására hivatkozva kérte Kunszentmárton a 19. század elején a vásártartási jogot, s az ezzel együtt járó mezővárosi címet, amit 1807-ben meg is kapott. Hasonló településföldrajzi tényezőkkel a többi nagykun város nem rendelkezett. Ők egymás szomszédai és konkurensei voltak, amely sem a lendületes iparfejlődésnek, sem a vásártartásnak, a felvevő piac méretének nem kedvezett. A vasút múlt század közepi kiépülése után azonban az egyes városok helyzeti energiája megváltozott.

A 19. századi Kunszentmárton piaci és vásári kapcsolatai a szűkebb környéken kívül inkább a dél-alföldi térség felé kötődtek. A legfontosabb vásáros helyek Kecskemét, Kiskunfélegyháza, Szentes, Csongrád, Szarvas és Orosháza voltak.³³

2. Az a szűkebb környezet, amelybe Kunszentmárton a Körös alsó folyása mentén beépült, az Tiszántúlon és az Alföldön belül is több kisebb tájegység találkozási sávja, valamint egyúttal jelentős, különböző irányból érkező migrációk, gazdasági hatások határterülete, találkozási övezete is. Ebbe a határterületbe, különböző hatások érintkezési sávjába azonban nemcsak Kunszentmárton tartozott bele, hanem más településekkel együtt a többi nagykun város is. Földrajzilag ugyanis a Nagykunság-vidék, a Tisza középső folyásának mente az Alföld közepét jelenti, lényegében egyforma távolságra a Bihari hegységtől és az Északi-középhegységtől. A különböző irányból érkező

²⁹ DÓSA-SZABÓ 1933–34. 246., JÓZSA 1999. 231–234. Az 1719. utáni első évtizedben a jázságiek és másunnan érkezők endogám házasságát említi: SZABÓ 1973. 54–55.

³⁰ ÖRSI 1978.

³¹ EPERJESSY 1968. 235., SZABÓ 1973.

³² BARNA 1976.

³³ ECSÉDY 1982. 274.

árucserre kapcsolatoknak, munkaerő vándorlásnak a szélső övezetét jelentette, egyúttal pedig találkozási pontját is. E kapcsolatokról nagyon szemléletesen tájékoztatnak a századfordulóra vonatkozóan a Szolnok Megyei Néprajzi Atlasz térképlapjai.³⁴

Földrajzi fekvésük miatt ezek a hatások másképp és másképp, másfajta érvénnyel hatottak az egyes nagykun településekre. Addig, amíg a Nagykunság északi részén fekvő Kunmadarason, de még Kunhegyesen és Karcagon is erős északi, Heves és Borsod felől érvényesülő hatást tapasztalunk, annak intenzitása sokkal délebbre fekvő Kisújszállás, Túrkeve és Kunszentmárton esetében már sokkal gyengébb. Kunszentmártonban Dél-Alföld felől, a Kelet felől és a Duna-Tisza köze felől, nyugatról érkező hatások sokkal erőteljesebbek, mint a tőle északabbra fekvő városok esetében. A keleti, Erdély és Bihar felől érkező hatások természetesen a Nagykunság keleti részén: Túrkeve, részben Karcag és Kunszentmárton esetében, de különösen a Körös-völgyben érvényesültek erősebben. Ettől északabbra kevésbé megfoghatóak. Mindezeket az irányokat és hatásokat természetesen a földrajzi fekvés mellett a korabeli szárazföldi és vízi közlekedési utak is befolyásolták.

Ezek a gazdasági, árucserre és migrációs kapcsolat-szálak természetesen magát a Nagykunságot is megosztották egy északi és egy déli tömbre. A Szolnok Megyei Néprajzi Atlasz tanulsága szerint bizonyos kulturális jelenségek határait a Szolnok - Kisújszállás, valamint a Túrkeve – Kunszentmárton vonalon lehet nagyjából rögzíteni. A két tömböt, az északi és a déli részt más-más hatások érték, amelyek befolyásolták a paraszti kultúrát is. Bizonyos migrációs jelenségek is nagyjából ezen az említett vonalon találkoztak, érintkeztek.

Addig, amíg aratási munkára a Szolnok-Túrkeve vonaltól délre eső településekre főleg a Duna-Tisza közéről érkeztek, a Nagykunság északi részére a „Felvidékről”. Az árucserre kapcsolatok Körös völgyi kelet-nyugati iránya miatt Túrkeven pl. azonos típusú *tövisboronát* találunk, mint Kunszentmártonban és egyáltalán a Körös völgyében. Ezek jórészt román vándorárusok révén érkeztek mindkét településre. *Olávilla* néven ismerik és használták a hasított ágú favillát Kuncsorbán és Mesterszálláson, Kunszentmárton egykori pusztáin³⁵, valamint Túrkeven és Kunszentmártonban. Ezeket szintén a Körös völgyében Erdély felől, Biharból érkező román vándorárusoktól, valamint Szarvas környéki tótoktól szerezték be egykor. A Kisújszállás – Karcag vonaltól északra részben felvidéki, részben pedig nyírségi vándorárusok árulták.³⁶ A Dél-Nagykunságban, Kunszentmártonban és a szomszédos Tiszazugban a törkölyből víz hozzáadásával készült gyenge minőségű bor neve *csiger*, Kunmadarason és Karcagon *kanibor* és *lőre*,³⁷ amely ott északi hatásra mutat, s máris két övezetbe sorolja a táj északi és déli településeit. A fonás lábbal hajtható kerekesebb eszközét a Tiszántúlon *rokkának*, a Tiszától nyugatra pedig *rofkának* hívják. A nem kerekesebb eszköznek a Tiszántúlon gyakoribb a *gyalogrokka*

³⁴ SzMNA I.1. és I.2.

³⁵ DÓSA-SZABÓ 1933–34. 91–101, 101–111.

³⁶ SzMNA I.1. és I.2. kötet 13. kérdés.

³⁷ SzMNA I.1. és I.2. kötet 17. II.6. kérdés.

neve, míg a Tiszától nyugatra a *guzsaly* megnevezése.³⁸ Egységesen jellemzi a Nagykunság vidékét, de a délebbre eső területeket is a *kantaszekér*, amit kemenében főzéshez használtak.³⁹ Csak a Nagykunságban ismert a takarmányhordó ponyva és annak *hara* neve.⁴⁰ Ezt Kunszentmártonban sosem használták. A kukoricát a Nagykunságban *tengerinek* nevezik, Kunszentmártonban azonban a *kukorica* terminust használják.⁴¹

A tornácnak a Szolnok-Kisújszállás vonaltól északra *ámbitus* a neve, attól délre – így Kunszentmártonban is – *gádor*.⁴² A kendertörő eszköz sem egységes formailag a vizsgált területen. A Nagykunság északi részén a kender első törésére többségében sima élűt használtak, a déli részen pedig fogazott élűt.⁴³ A szellemi kultúra néhány területén is tapasztaljuk a Nagykunság vidékének egy északi és egy déli tömbre való elkülönülését. Szolnok Megye Néprajzi Atlaszának 97. kérdéscsoportja szerint a maszkos alakoskodók neve Kunhegyesen és Kenderesen, valamint a tőlük északra fekvő Tisza menti településeken *pócúrka*. Ezt a terminust a megye délebbi tiszántúli részein nem ismerik.⁴⁴ Karcag, Kunmadaras és Kunhegyes kistáji kisugárzása is hozzájárult ahhoz, hogy a Nagykunság közigazgatási különállásának megszűnése után, a 20. század első felében a kun tudat kiterjedt a Nagykunsággal szomszédos településekre is. Ma még a Jász-Nagykun-Szolnok megyei településeken is gyakran hallhatjuk, hogy Mezőtúr, Kenderes és a Tisza menti községek lakói is kunok. Itt nyilván egy táji és egy csoport-tudat elbizonytalanodásáról és kiterjedéséről van szó. A kiterjedés azonban jelzi, hogy a Kunsághoz tartozás (hamis) tudatának is pozitív megítélése van még napjainkban is.

Kunszentmárton esetében a meghatározó kulturális övezetek közül talán a legerősebb hatást a Dél-Alföld, a Körös-Tisza mente fejtette ki. A település fekvésénél fogva szükségszerűen ehhez kapcsolódott a legtöbb és legerősebb szállal. Ezzel a vidékkel kötötték össze házassági kapcsolatait, s erre a szomszédos vidékre gyakorolt erős szívó hatást a jászkun kiváltságokban való részesedés is. Ennek is megmutatkozik egy-két kulturális elemben a jelenléte. A táplálkozás kultúrában például szembetűnő, hogy Kunszentmárton a Dél-Alfölddel együtt inkább a tarhonyát részesíti előnyben, addig a Nagykunság más részein a lebbencs népszerűbb volt.⁴⁵ A Dél-Alföldhöz hasonlóan Kunszentmártonban a töltött káposztát *szármának* nevezik.⁴⁶

Kifejezetten a Dél-Alföld felé kapcsolta Kunszentmárton népét két évszázadon keresztül a búcsújárás, a máriaradnai pünkösdi búcsú. A helyi val-

³⁸ SzMNA I.1. és I.2. kötet 51. kérdés.

³⁹ SzMNA I.1. és I.2. kötet 54. kérdés.

⁴⁰ SzMNA I.1. és I.2. kötet 47. kérdés.

⁴¹ SzMNA I.1. és I.2. kötet 14. kérdés.

⁴² SzMNA I.1. és I.2. kötet 41. kérdés.

⁴³ SzMNA I.1. és I.2. kötet 51. kérdés.

⁴⁴ BARNA 1997. 289, 303. Itt jegyzem meg, hogy Szolnok Megye Néprajzi Atlaszának második, a szellemi kultúrát és a nyelvjárossal kapcsolatos kérdésköreit feldolgozó kommentár- és térképkötete sajnálatos módon húsz éve nem jelent meg. Az általam feldolgozott kérdéscsoportokat igyekszem külön tanulmányokban a kutatás számára hozzáférhetővé tenni. SzMNA II. kötet 97. kérdés. V.ö.: BARNA 1997.

⁴⁵ SzMNA I.1. és I.2. kötet 58. kérdés.

⁴⁶ SzMNA I.1. és I.2. kötet 60. kérdés.

lások tudatban és gondolkodásban ez összefügghetett a letelepedés történetével is, hiszen a jársági kirajzást vezető jászapáti kisbíró, Radics István az 1720-as években ott nyert Mária közbenjárására csodálatos gyógyulást. Kunszentmárton népe ettől kezdve a radnai búcsút mintegy „nemzeti búcsújárásának” tekintette, s egészen a trianoni határok meghúzásáig Máriaradnát minden év pünkösdjén felkereste. A radnai szent hely olyan közel állt lélekéhez, hogy a templom mellett kunszentmártoni családok felállították Szent Rókus szobrát, s kunszentmártoni adományokból készült a kegytemplomban máig látható keresztút képsora is.⁴⁷ Radna nagy búcsúja a vallási élet megújításához is új ösztönzéseket adtak. Ott ismerkedtek meg a kunszentmártoniak 1850-ben a múlt században megújított rózsafüzér imádkozási és társulati formával, az élő rózsafüzérrel.⁴⁸ A radnai pünkösdi búcsúnak alkalmanként még gazdasági jelentősége is lehetett a kunszentmártoniak számára – ott vásárolták a hosszúszerű racka juhokat.⁴⁹ A búcsújárás kapcsán egyéb jellegű kapcsolatok is szövődhettek. Saját családi hagyományunkból tudom, hogy a múlt század végén a radnai búcsúra tartó elődeim mindig ugyanannál az orosházi gyócsos tót családnál szálltak meg útközben, akiknek aztán visszaadták a szállást akkor, amikor azok a kunszentmártoni vásárokra jöttek. A már említett rózsafüzér társulat jegyzőkönyvéből tudjuk, hogy bizonyos iparosokat csak a szomszédos Szentesen, a távolabbi Szegeden vagy éppen Pest-Budán találtak meg. Szentesre és Szegedre utukat összekapcsolták zárandoklatokkal Szent Anna illetőleg Havi Boldogasszony ünnepére. Figyelemre méltó, hogy a múlt század második felében a dél-alföldi római katolikus vallásos életben a kunszentmártoni Mezey kántorok énekeskönyveik révén fontos szervező szerepet töltöttek be.

3. Az eddigiekben azt tekintettük át vázlatosan, hogy Kunszentmárton társadalomtörténetét és kultúráját mely és milyen szálak fűzik/fűzték a közelebbi és távolabbi tiszántúli, alföldi tájakhoz, ezen belül pedig a Nagykunsághoz. Ám felmerülhet a kérdés, hogy minden összekötő szál ellenére nem maradtak-e sokkal erősebbek a jársági kapcsolatok, kulturális vonások Kunszentmárton esetében? Vegyük sorra a befolyásoló tényezőket!

Az 1719. évi jársági kirajzás és Körös menti megtelepedés az új községet alapító jársági (és később máshonnan is verbuválódó) népességet egy másik közigazgatási egység, a Nagykunság keretébe kötötte. Az új lakhely a kibocsátó ősi szülőföldről a korabeli közlekedési viszonyokat tekintve jelentős távolságra került. Sok vonatkozásban eltérő természetföldrajzi környezetet, más ökológiai körülményeket találtak a telepések új lakhelyükön. A leglényegesebb természetföldrajzi különbség a táj vízrajzában volt. Amíg a Járság területén csupán kisvizek és mocsarak, lefolyástalan területen voltak, addig Kunszentmárton egész területét és gazdálkodását nagymértékben befolyásolta a Körös folyó. Ez különösen a halászatban hamarosan jelentős eltéréseket okozott. Már az új lakhelykeresést a tanácsi jegyzőkönyvben megörökítő elbeszélés utal az eltérő halászati technikából és eszközkészletből adódó

⁴⁷ BARNÁK 1992., BÁLINT–BARNÁK 1994. 178–182, 267–282.

⁴⁸ BARNÁK 1998.

⁴⁹ BARNÁK 1992. 216.

különbségre: „... a Körözs Vize mellé érkezvén, bizonyos Öcsödi embereket tanáltak, Kik a Vizezt Kecével halászták, mivel pedig ők olyan hállót Soha az előtt nem láttak, igen Csudálkoztak rajt”.⁵⁰

A társadalmi helyzet természetesen nem változott. Az új lakóhely kiválasztásának egyik elsődleges szempontja éppen az volt, hogy a Jászságban élvezett kiváltságokhoz hozzászokott lakosok továbbra is privilegizált területen szerettek volna élni. Ezért döntöttek Kunszentmárton pusztá meg-szállása, megülése, betelepítése mellett.⁵¹ Az első időben, az első néhány évben természetesen szinte minden kapcsolat a kibocsátó Jászapátival és Jászsalsószentgyörggyel kötötte össze a telepés közösséget. Rövid ideig még házastársakat is az ősi szülőföldről hoztak.⁵² A jászapáti plébános adott és nyitott nekik anyakönyvet. A Jászságból hoztak kántortanítót Lenkes Péter licenciátus személyében, a Jászság egyházi központjából, Egerből kértek és kaptak papot.⁵³ Ezért került Kunszentmárton Mesterszállással együtt egészen az 1994. évi egyházmegyei határok rendezéséig az egri főegyházmegyéhez. Jóllehet, Kunszentmárton kegyura volt egyházának, mindig az egri egyházmegyéből választott plébánosokat és terjesztett fel az egri püspökhöz, érsekhez jóváhagyásra. Eger kulturális hatása az egyházmegye hovatartozás mellett később az iskolai révén is a 20. századig érvényesült. Kunszentmárton a Hármaskerület egyik városaként rendszeresen küldött követet Jászberénybe a kerületi gyűlésbe, rendszeresen tartott kapcsolatot a Jászság és a Hármaskerület fővárosával. Ám ez már nem jelentette a jászsági kultúra erőteljes befolyásoló szerepét.

Az egyházi közigazgatási, az iskolai hatás valóban a 20. század közepéig erőteljesen hatott, ám mind a házassági kapcsolatok, mind pedig a gazdasági kapcsolatok más irányba fordultak. S amilyen mértékben Kunszentmárton beépült szűkebb és tágabb tiszántúli környezetébe, olyan mértékben távolodott el egykori jászsági műveltségétől. Ez elméletileg is megérthető folyamat, egyazon jelenségnél két oldala.⁵⁴ Ennek eredményeképpen azt mondhatjuk, hogy Kunszentmárton 19. századi kultúrája, különösen a 19. század végére már annyira átalakult, hogy abban jászsági elemeket alig találunk. Különösen érvényes ez - amint előbb láttuk - a gazdálkodásra, az ezzel összefüggő anyagi kultúra egészére. Szolnok Megye Népírajzi Atlaszának kérdéseinél felbukkanó kunszentmártoni sajátosságokat azonban, amelyek a szűkebb környezettől elütnek, kézenfekvőnek tűnik egy jászsági eredettel magyarázni. Reliktumszerűen ugyanis találunk ilyen jelenségeket. Jászsági vagy esetleg dél-alföldi sajátosságnak tekinthetjük a *tarhonya* népszerűségét a *lebbencsel*

⁵⁰ BARNÁ 1994. 7. 13. A kece jellegzetesen folyóvízi használatra alkalmas szerszám. A nagyvizeket nélkülöző Jászságban ismeretlen. Az első találkozás rácsodálkozása után azonban a későbbi évtizedek egyik legfontosabb kunszentmártoni halászati eszköze lett. Az eltérő vízrajzi adottságok miatt a kece ismeretlen másutt a Nagykurságban. V.ö.: SZILÁGYI 1966., SZILÁGYI 1974. Írásaiban Szilágyi Miklós a halászat vonatkozásában szemléletesen ábrázolja a letelepedő jászságiak alkalmazkodási folyamatát.

⁵¹ BARNÁ 1994.

⁵² SZABÓ 1973. 54-55.

⁵³ DÓSA-SZABÓ 1933-34. 120-124.

⁵⁴ BARABÁS 1963. A kulturális integrálódás és differenciálódás egybefonódó folyamatáról van szó.

szemben.⁵⁵ Vagy a kenyérsütésnél az általános használatú *pár* mellett megtalálható volt Kunszentmártonban a *morzsolt kovász* is.⁵⁶ A mindenütt meglévő halotti tor egykori étrendjében Kunszentmártonban jelen volt a *kalács* és a hideg étel, míg a megye más részein meleg ételt, a Tiszántúlon paprikás húst tálaltak fel.⁵⁷ A halotti tor étrendjének tekintetében Jász-Nagykun-Szolnok megye átmenetet képez az Alföld középső része és Észak-Magyarország (Jászság, Palócföld) között.⁵⁸ Kifejezetten Dél-Alföld felé mutató kulturális elem a töltött káposzta származása neve.⁵⁹

A szellemi kultúra terén, nyilván a vallással is összefüggésben, már több, a Jászsággal rokonítható jelenséget ismerünk. Diószegi Vilmos kutatásai egyértelműen igazolták, hogy a markoláb lény és kifejezés előfordulása, ismertsége biztos jele a palócföldi vagy a jászsági kirajzásnak. A *markoláb* szót gyerekijesztőként Kunszentmártonban is ismerik.⁶⁰ Megvan Kunszentmártonban a *pünkösdi köszöntő ének* halvány emléke is.⁶¹ Jóllehet, ez szintén lehet Szeged vidéke felé mutató szál is, hiszen a pünkösdi köszöntő ének nagyobb területen ismert. Az aprószenteki vesszőzésnek közelmúltig gyakorolt formája és mondókája a Jászsággal állítható párhuzamba.⁶² Külön megemlíthetjük a nagyszombati féregűzés, *kolompolást*, valamint a századfordulóig viszonylag erős kunszentmártoni *búcsújárás* szokását.⁶³ Ez utóbbi természetesen nem településhez és tájhoz, hanem felekezethez köthető kulturális elem.

A vallással kevésbé összefonódó szokások és hiedelmek esetében már jóval kevesebb a Jászsággal, s a jóval több a szűkebb tiszazugi, tiszántúli környezettel összekötő elem. Ekként említhetjük a vénlányok május 1-i kicsúfolását, a Szent György napi hiedelmeket és mágikus cselekményeket, a pásztorkodás folklorisztikus jelenségeit, amelyek a pásztormigráció révén inkább a nagy tiszántúli legelők, a Hortobágy, illetőleg a Duna-Tisza közti legelők: Kiskunság, Bugac felé mutatnak.⁶⁴

Összegezőképpen megállapíthatjuk:

Kunszentmárton eredeti, 18. század elején döntően Jászapátiból kitelepült lakossága, kiegészülve a környező települések népével, szervesen beépült a Nagykunság közigazgatási keretébe, s ez kulturális téren is maradandó nyomokat hagyott a műveltség terén. Kunszentmártont beilleszkedése egy nagyobb, alföldi kulturális egységbe közelebb hozta a többi nagykun városhoz. Önmagában azonban a Nagykunság, a nagykun városok összefüggő

⁵⁵ SzMNA I.1. és I.2. lebbencs, tarhonya.

⁵⁶ SzMNA I.1. és I.2. kötet 62 kérdéscsoport, GULYÁS 1973.

⁵⁷ SzMNA I.1. és I.2. kötet 68. kérdéscsoport, GULYÁS 1973.

⁵⁸ T. BERCZKI 1986. 101.

⁵⁹ SzMNA ???, T. BERCZKI 1986. 70. (térkép: 69.)

⁶⁰ DIÓSZEGI 1968. 231., BARNA 1989. 658–660.

⁶¹ SzMNA II. kötet 99. kérdéscsoport: Pünkösdi királyné (kézirat), Barna Gábor feldolgozása.

⁶² BARNA 1978. 64.

⁶³ BARNA 1978. 63–64.

⁶⁴ BARNA 1979., SzMNA II. kötet 81. kérdéscsoport: Vénlánycsúfoló szokások (kézirat), Barna Gábor feldolgozása; pásztormigráció SzMNA I.1. és I.2. kötet 29. kérdéscsoport.

vidéke sem tekinthető kulturálisan egységes területnek. Gyakorlatilag minden egyes nagykun város a mindennapi élet és műveltség területén önálló, sajátos egységnek tekinthető nemcsak a helyi hatótényezők, mint bizonyos önkormányzati lehetőség, egyes időszakban házassági endogámia miatt, hanem a migrációval és az árucserével is összefüggő kulturális ráhatások miatt is. Szilágyi Miklós – ugyan a Körös völgyi mezővárosok kutatása kapcsán – a mezővárosi társadalmat olyan érdekközösségként határozta meg, amely nemcsak a termelési szférát szervezi és szabályozza, hanem bizonyos szabályozókkal a kultúra karakteressé alakulását is befolyásolja. Kis túlzással azt lehet tehát mondani, hogy minden mezőváros, s köztük a nagykun városok és jelesen Kunszentmárton is, jellegzetes karakterű, más mezővárosokkal össze nem téveszthető. Ezt a mezővárosi kultúrát azonban, írja Szilágyi Miklós, nem lehet műveltségi elemekkel jellemezni, mert „minden jellemzőnek vélt műveltségi elem elterjedési határa messze túlnyúlik a mezővároson”.⁶⁵

A mezővárosi lakosság széleskörű és sokrétű kapcsolatokat tartott fenn környezetével.⁶⁶ Kunszentmárton esetében legerősebb gazdasági integráló térségnek a Csongrád és Békés megyei, Körös völgyi, dél-alföldi térség tűnt. A járszági származás emléke alig néhány vonatkozásban mutatható már csak ki. Kósa László a paraszti polgárosulásról és a népi kultúra táji megoszlásáról Magyarországon írott könyvében a korábbi kutatásokra alapozva megrajzolja a két nagytáji központ: Szeged és Debrecen, valamint tágabb környezetük képét. Debrecen bezárkózónak, az általa befolyásolt vidéket, a Hajdúságot és a Nagykunságot konzervatívnak, megrekedtnak írja le. Szegedet nyitottnak, új hatások befogadójának és elindítójának, a Dél-Tiszántúlt pedig a „legnyitottabb alföldi vidéknek” látja a századforduló idején.⁶⁷ Kunszentmárton közjogi története miatt ekkor még erős szálakkal gyökerezett a „konzervatív, megrekedt” Nagykunságban, de mindennapi élethelyzete, gazdasági és társadalmi kapcsolatai a nyitottabb dél-alföldi régióhoz kötődtek. Az egykori „frontier” szellem ekkorra már természetesen elmúlt az „őslakosságból”. Ám mindig nyitottabbnak mutatkozott, mint a többi nagykun város: toleránsabb volt már a 19. század elején is a kereskedelemben feltűnő zsidókkal szemben, s könnyebben (ha nem is könnyen!) befogadott, de el is bocsátott polgárokat.

A 19. század folyamán megindult, s a század utolsó harmadában Kunszentmártonban felgyorsuló polgárosulás révén mind nagyobb számú értelmiség: tanító, jogász, tisztviselő, vállalkozó telepedett le a városban. A Nagykun kerület megszűnése után (1876) az egykori Kerületi Házban Magyar Királyi Járásbíróság kapott helyet. Létszámában megerősödött a bevándorolt református és zsidó lakosság, amely a 20. század elején templomait is felépítette. Az ő életmódjuk egy másfajta kulturális mintát követett, eltérőt a helybelitől, egy nyitottabbat, amely azonban hasonló volt akkor már a városokban, s amely nagyon gyorsan hatott a város földműves lakosságára és iparosságára.

⁶⁵ SZILÁGYI 1980. 171.

⁶⁶ SZILÁGYI 1980. 174.

⁶⁷ KÓSA 1990. 109–118, 134–154. Kósa László itt lényegében karakteresebben megfogalmazza Bálint Sándor véleményét Szegedről. V.ö.: BÁLINT 1980.

1910-től polgári iskolai képzés is elindult Kunszentmártonban. Ez az új mezővárosi paraszt-polgári kultúra alig ismert a kutatás előtt. Kunszentmártonban egyik kifejezője Bozsik Kálmán kerámikus mester, aki – elszakadva a paraszti használati kerámiától – jórészt a paraszt-polgári ízlés kielégítésére törekedett.

A nagykun városok, s köztük Kunszentmárton lakossága tehát olyan mezővárosi kultúra hordozója, amit műveltségi jegyekkel nehéz jellemezni, mivel a legtöbb kulturális jelenség az egyes városoknál nagyobb területre jellemző, vagy éppen nincs meg mindegyik településen.⁶⁸ Ilyen egyediségében sajátos kulturális képet mutatott minden nagykun mezőváros. Legfőbb összetartó erőt az azonos társadalmi helyzet, a kiváltságos kerülethez való tartozás jelentette. De – amint láttuk – már abban az időben is a műveltségi elemek szintjén az egyes városok más-más tájhoz kapcsolódtak, más-más irányba fordultak. Azt mondhatjuk, hogy az alapréteget egy alföldi jellegű kultúra jelenti, amely történeti, konkrét földrajzi, gazdasági, vallási stb. okok következtében felülretegződött, átszíneződött. A Nagyikunság felbomlása, Jász-Nagykun-Szolnok vármegye megalakulása után a múlt század második felétől, utolsó harmadától nagyjából hasonló, természetesen eltérő intenzitású, de lényegében hasonló polgárosulás következett be minden nagykun településen. Ennek révén e városok, nem feladva múltjuk és helyi színezetű műveltségük egészét, arra többé-kevésbé építve egy más közigazgatási egységbe, alakuló-változó gazdasági rendszerbe szervesültek, amely életüket, mindennapjaikat egy másik szinten még jobban egységesítette. Kunszentmárton ennek folyamán a Tiszaúgy gazdasági és kulturális központi szerepére törekszik, s néhány évtizeden keresztül járási székhelyként annak valóban közigazgatási központja is volt. A több évszázados soros kunsági összetartozás tudata azonban nem múlt el nyomtalanul. Jóllehet ma ritkábban tartanak Nagykun Viadalokat, sportversenyeket, de létezik a Nagykun Városok Szövetsége, amely közös rendezvények, kiadványok támogatásával, szimbolikusan mégis ezt a valamikor összetartozás-tudatot ápolja.

A fentiek alapján tehát Kunszentmártont a Nagyikunság néprajzi vizsgálatánál teljesen figyelmen kívül hagyni helytelen. Sajátos vonásainak, a Nagyikunsággal egyező vagy éppen eltérő tulajdonságainak, érdekérvényesítésének vizsgálata nemcsak helyi eredményeket hozhat, hanem közelebb visz a Nagyikunság és kultúrájának, elsősorban a Nagyikunságon és a Tiszaúgyon belül lejátszódó kulturális folyamatoknak megértéséhez.

IRODALOM

BÁLINT Sándor

1980 A „szögediség”. Egy mezőváros példája. *Előmunkálatok a Magyar-ság Néprajzához* 7. Budapest, 161–165.

BÁLINT Sándor – BARNA Gábor

1994 *Búcsújáró magyarok*. Budapest, Szent István Társulat.

⁶⁸ SZILÁGYI 1980. 171.

BARNA GÁBOR

- 1976 Az első kunszentmártoni vásár 1808. május 23. *Múzeumi Kurír* 21. szám, Debrecen, 10–12.
- 1978 Kunszentmártoni és tiszazugi szokások. *Jubileumi Évkönyv* 1953–1978, József Attila Gimnázium, Kunszentmárton, 62–64.
- 1979 *Néphit és népszokások a Hortobágy vidékén*. Budapest, Akadémiai
- 1989 Fejezetek a palóc néphitből. In: BAKÓ Ferenc (szerk.) *Palócok* IV. Eger, 595–678.
- 1992 A kunszentmártoniak radnai búcsújárása. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 3. Budapest, 209–244.
- 1994 A mai Kunszentmárton megalapításának története. A „Megszálló Levél”. Várostarténeti és néprajzi tanulmányok 2. Kunszentmárton.
- 1997 Maszkos alakoskodások – térképeken. A néprajzi kartográfia alkalmazása népszokások szinkronikus elemzésében. *Néprajz és Nyelvtudomány* XXXVIII. Szeged, 285–318.
- 1998 Az Élő Rózsafüzér kunszentmártoni társulatának jegyzőkönyvei 1851–1940. *Devotio Hungarorum* 5. Szeged.
- 2001 Az első kunszentmártoni vásár. *Presztizs, hatalom és érdek szimbolikus megjelenítése*. Néprajzi Látóhatár X. 1–4. 533–540.

BELLON TIBOR

- 1973 *Karcag város gazdálkodása*. Földművelés. Szolnok, 1973.
- 1979 *Nagykunság*. Budapest, Gondolat.
- 1996 *Beklen. A nagykunsági mezővárosok állattartó gazdálkodása a XVIII–XIX. században*. Történeti-néprajzi tanulmány. Karcag.

T. BEREZCKI IBOLYA

- 1986 *Népi táplálkozás Szolnok megyében*. Debrecen.

BOGNÁR ANDRÁS

- 1978 *Pesty Frigyes helynévtárából I. Jászkunság*. Kecskemét – Szolnok, Katona József Megyei Könyvtár – Verseggy Ferenc Megyei Könyvtár.

DIÓSZEGI VILMOS

- 1968 A palóc etnokulturális csoport határa és kirajzása. Az égitestet evő mitikus lény, a markoláb elterjedtségének tanulságai. *Népi kultúra - népi társadalom* I. 217–251.

DÓSA JÓZSEF – SZABÓ ELEK

- 1933–34 *Kunszentmárton története I*. Kunszentmárton.

ECSÉDY FERENC

- 1982 Adatok a kunszentmártoni vásárokról és piacokról. (Gyűjtötte és közzéteszi Barna Gábor.) In: BEREZCKI Ibolya – SZABÓ László (szerk.) *Kunszentmárton és a Tiszazug kisipara*. Szolnok, 257–279.

EPERJESSY GÉZA

- 1968 *Mezővárosi és falusi céhek az Alföldön és a Dunántúlon 1686–1848*. Budapest, Akadémiai.

GULYÁS ÉVA

- 1973 Kenyér- és kalácssütés Jászapátiban és Kunszentmártonban. *Tiszazugi füzetek* 1. Kunszentmárton – Szolnok, 69–75.

GYÖRFFY Lajos

1956 *Adatok az Alföld törökkori településtörténetéhez.* Szolnok.

JÓZSA László

1990 *Kunszentmárton utcanevei.* Kunszentmárton.

1999 *Megszentelt kövek. Kápolnák, szobrok, keresztek és temetők Kunszentmártonban.* Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 4. Szeged.

KÁLDY-NAGY Gyula

1982 *A gyulai szandzsák 1567. és 1579. évi összeírása.* Békéscsaba, Békés Megyei Levéltár.

KÓSA László

1990 *Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880–1920).* Debrecen.

ÖRSI Julianna

1978 *Karcag házassági kapcsolatai a 18–19. században.* Szolnok Megyei Múzeumi Évkönyv, 203–214.

1999 *A Nagykunság néprajzi körülhatárolása.* *Tisicum. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve XI.* 93–96.

SCHEFTSIK György

1933 *Jász-Nagykun-Szolnok vármegye multja és jelene.* Szolnok.

SZABÓ László

1973 *Jászapáti és Kunszentmárton anyagi kultúrájának összevetése.* *Tiszazugi Füzetek 1.* Kunszentmárton – Szolnok, 49–68.

1974 *A redempció hatása a Jászság kultúrájára.* In: KAPOSVÁRI Gyula – KISBÁN Eszter – HOFER Tamás (szerk.) *Paraszti társadalom és műveltség a 18–20. században. I.* Szolnok, 71–80.

SZILÁGYI Miklós

1966 *A halászat Túrkevéen és Kunszentmártonban a 18. század második felében.* In: *Adatok a Nagykunság 18. századi néprajzához.* Szolnok, 5–70.

1974 *A halászat szerepe Kunszentmárton 18. századi gazdálkodásában.* *Jubileumi Évkönyv a Jász Múzeum alapításának 100. évfordulóján.* Jászberény, 145–152.

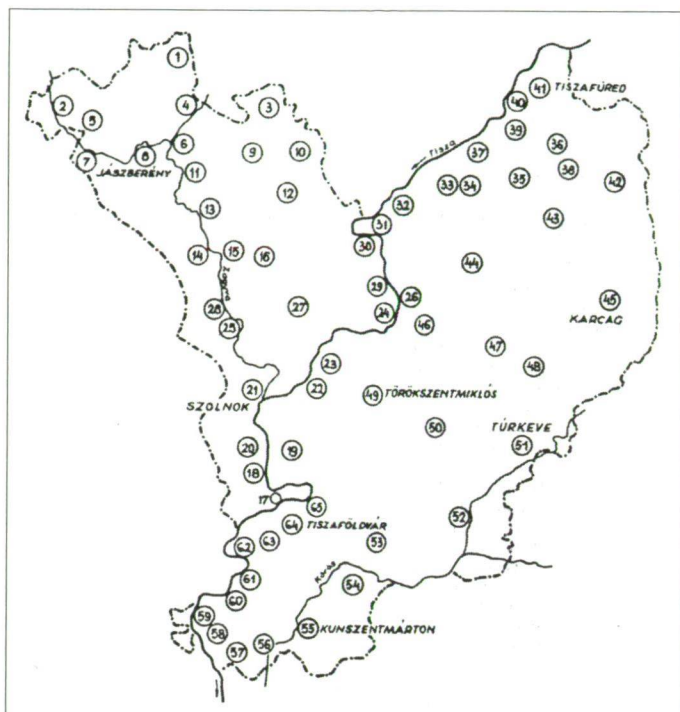
1980 *A mezővárosok paraszti kultúrájának tagolódásáról.* *Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 7.* Budapest, 171–174.

SZMNA = CSALOG Zsolt – SZABÓ László (szerk.)

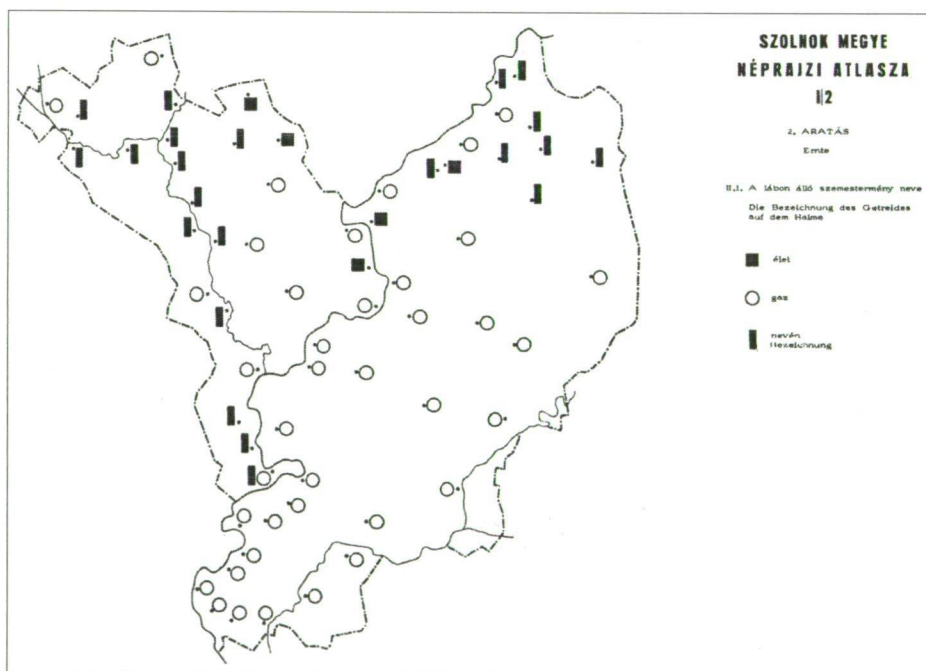
1974 *Szolnok Megye Néprajzi Atlasza.* Szolnok, I.1. kommentár-kötet, I.2. térkép-kötet.

VERES János

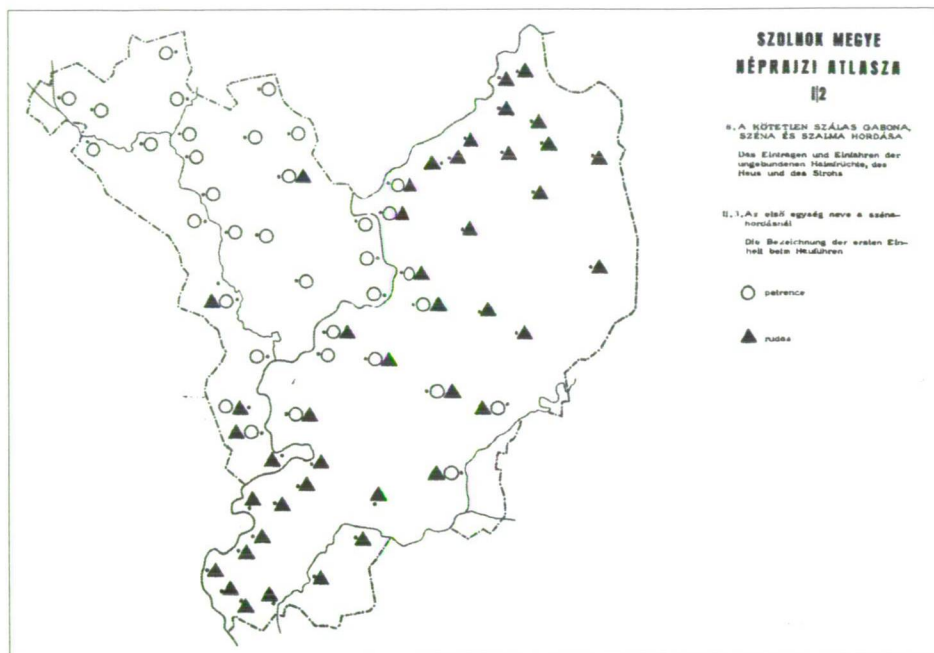
1927 *Régi idők fakult írásai.* Kunszentmárton.

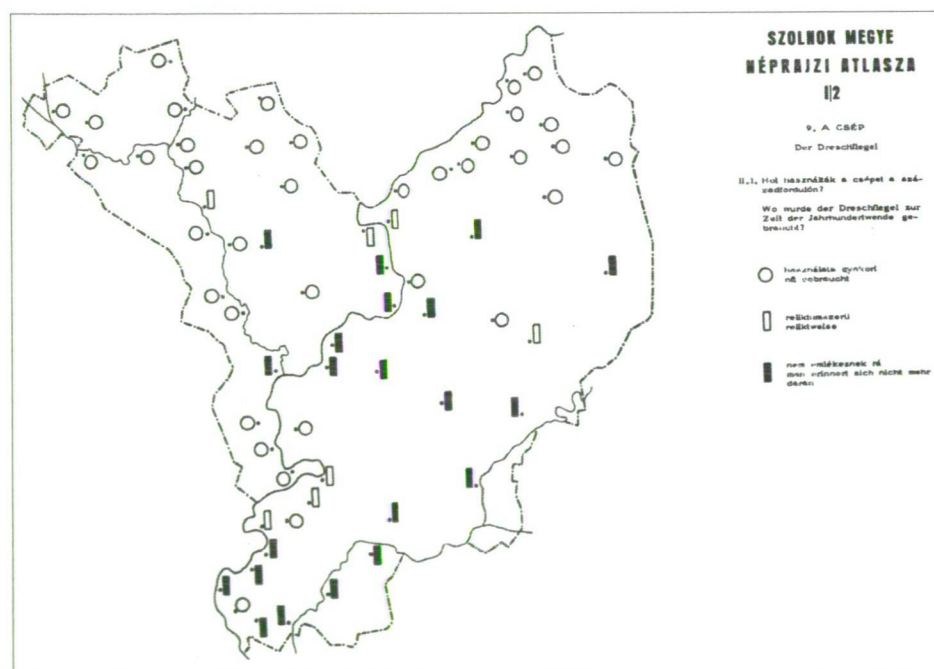
1. térkép A Szolnok megyei néprajzi atlasz kutatópontjai

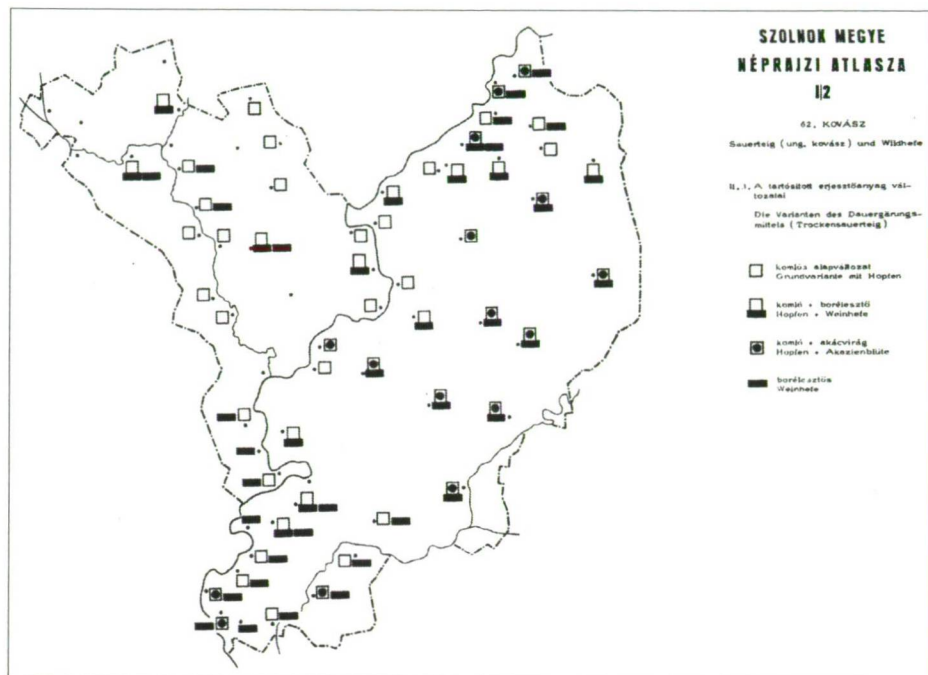
2. térkép A lábon álló szemestermény neve

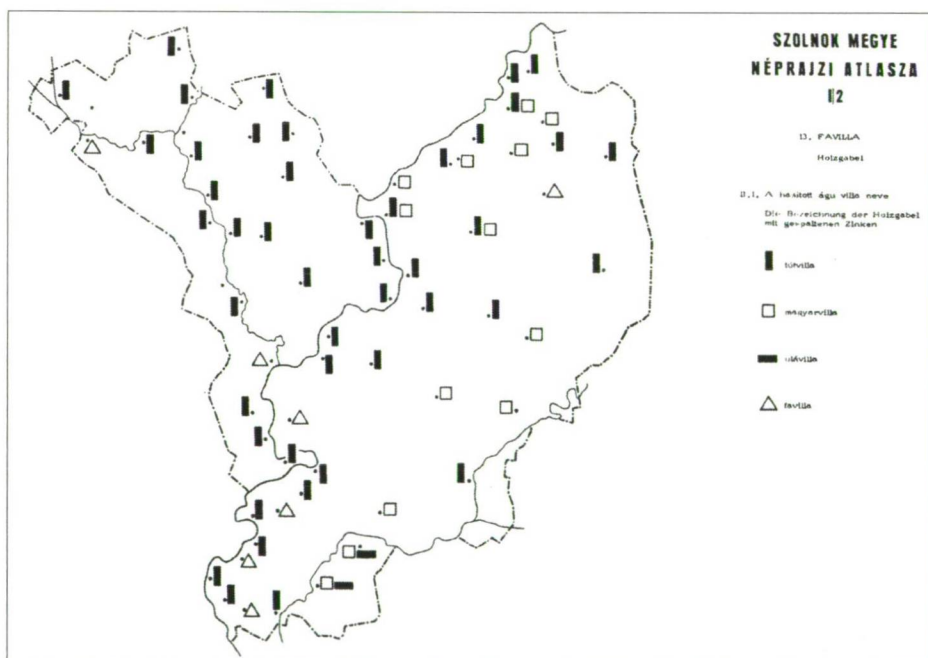
3. térkép A kötetlen szálas gabona hordása

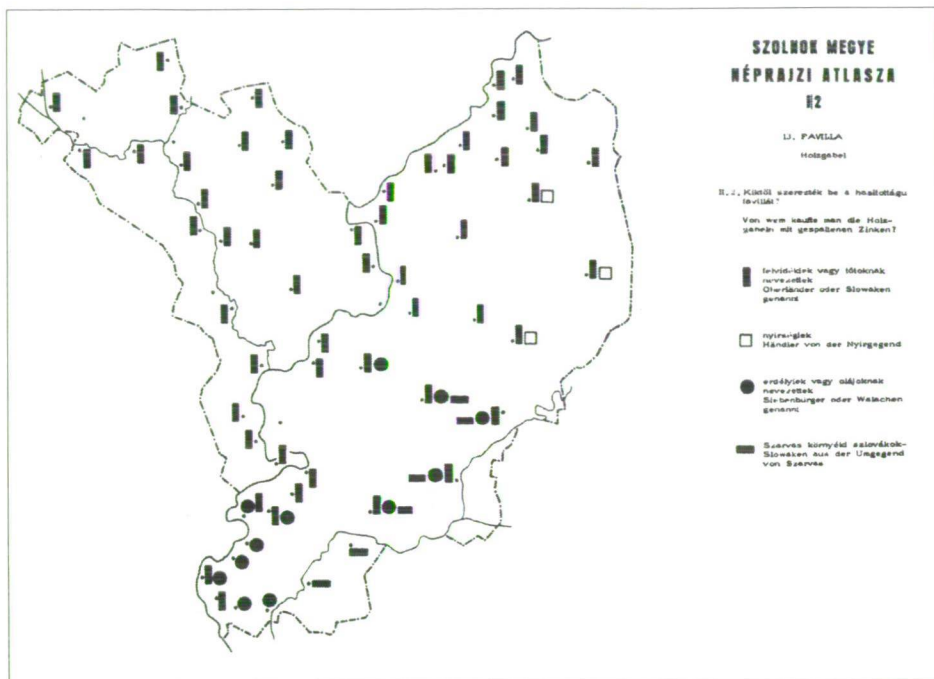
4. térkép A csép használata

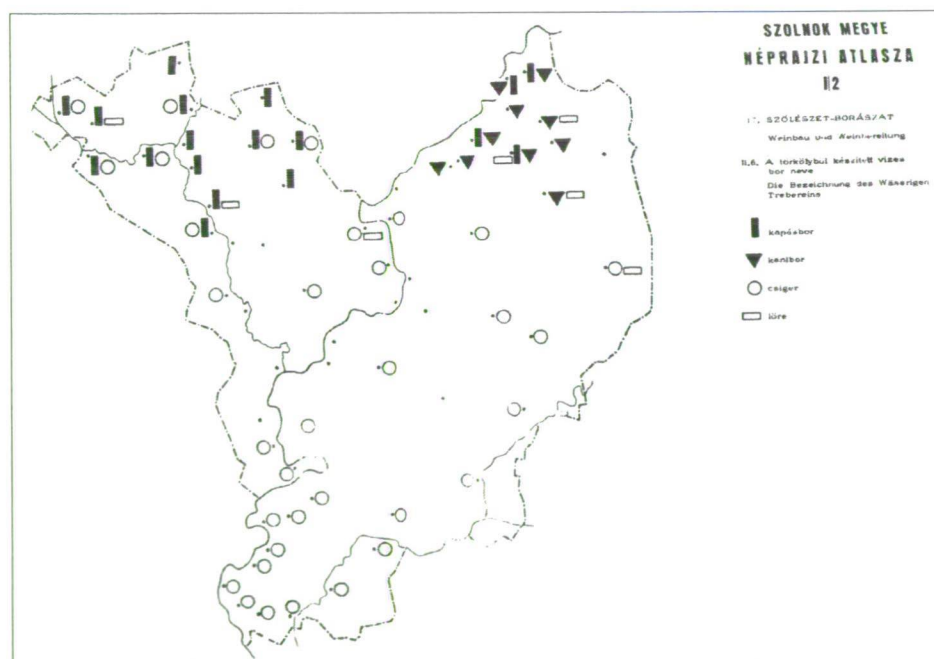
5. térkép A kovász használata

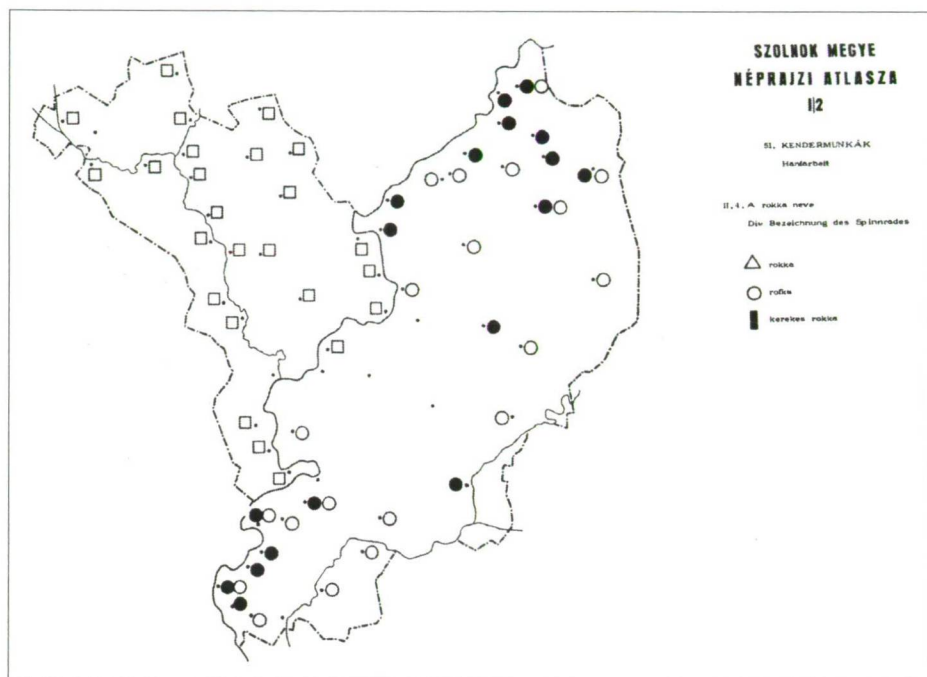
6. térkép A favilla neve és használata

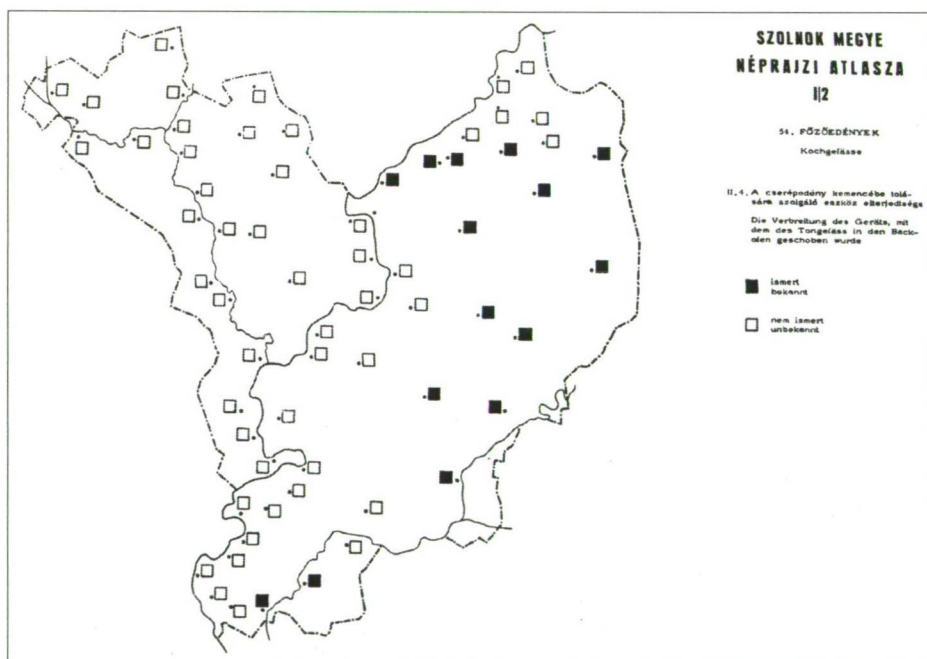
7. térkép A favilla neve és használata

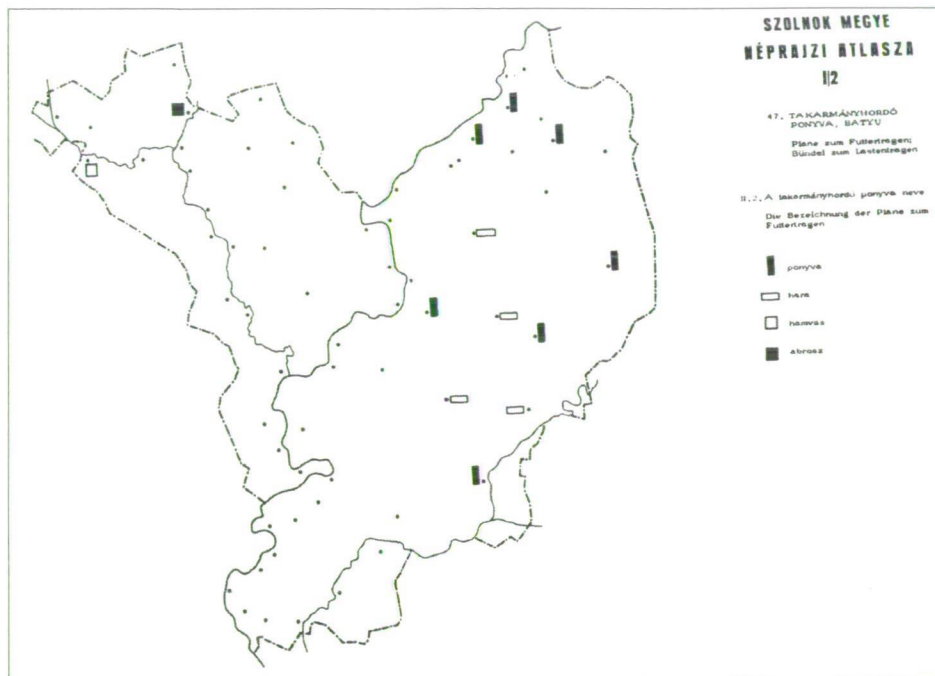
8. térkép A törkölyből készült vizes bor neve

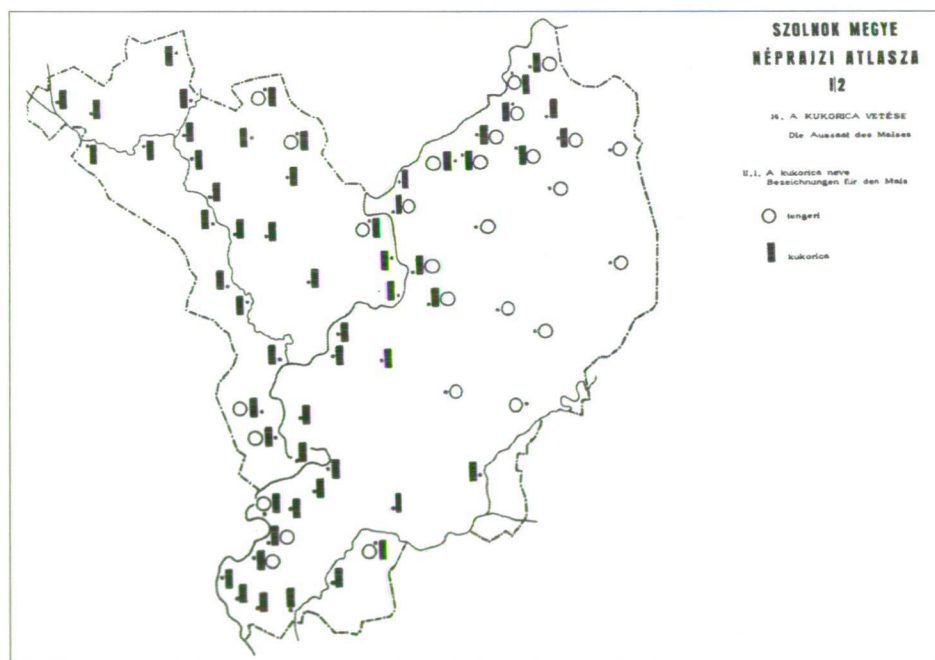
9. térkép A rokka neve

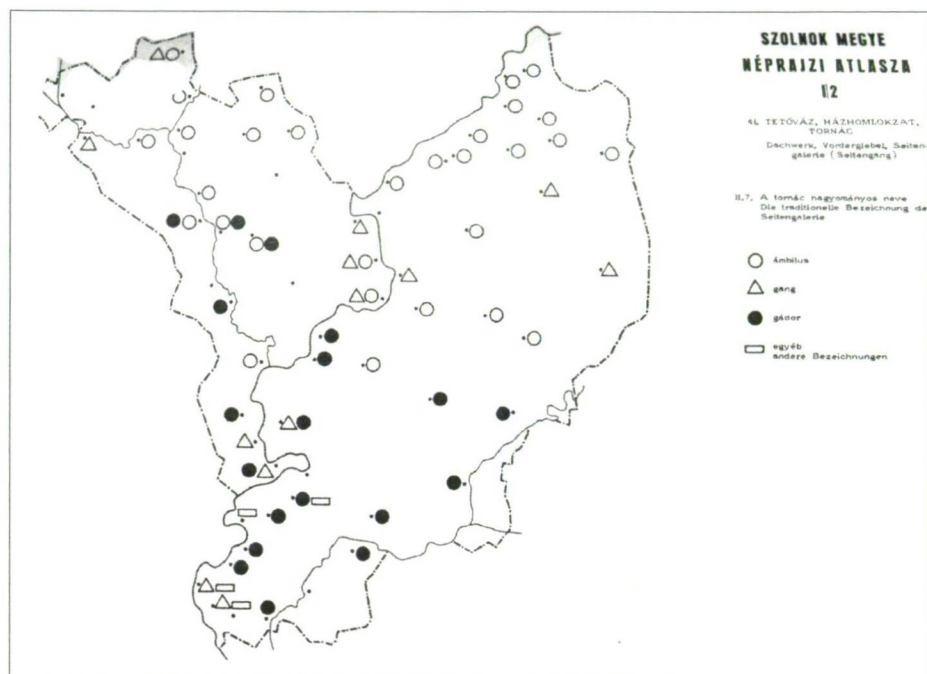
10. térkép A kantaszekér ismertsége

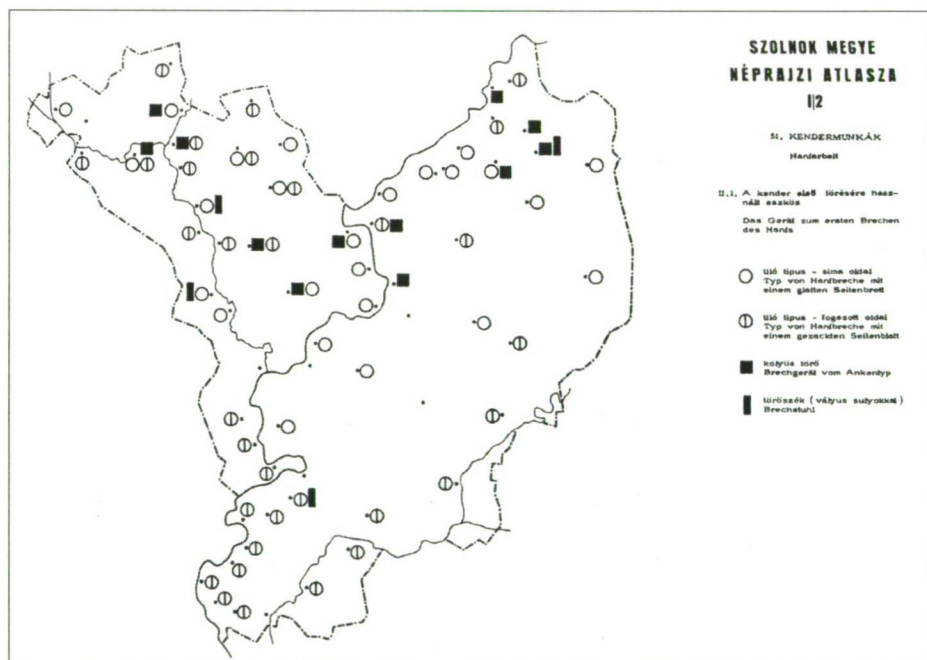
11. térkép A takarmányhordó ponyva neve

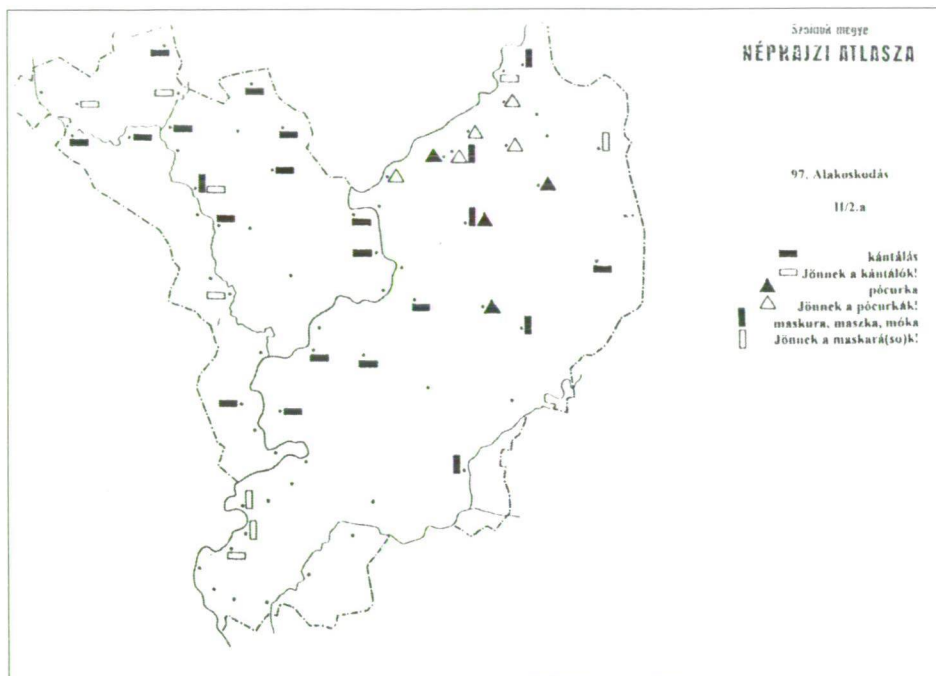
12. térkép A kukorica neve

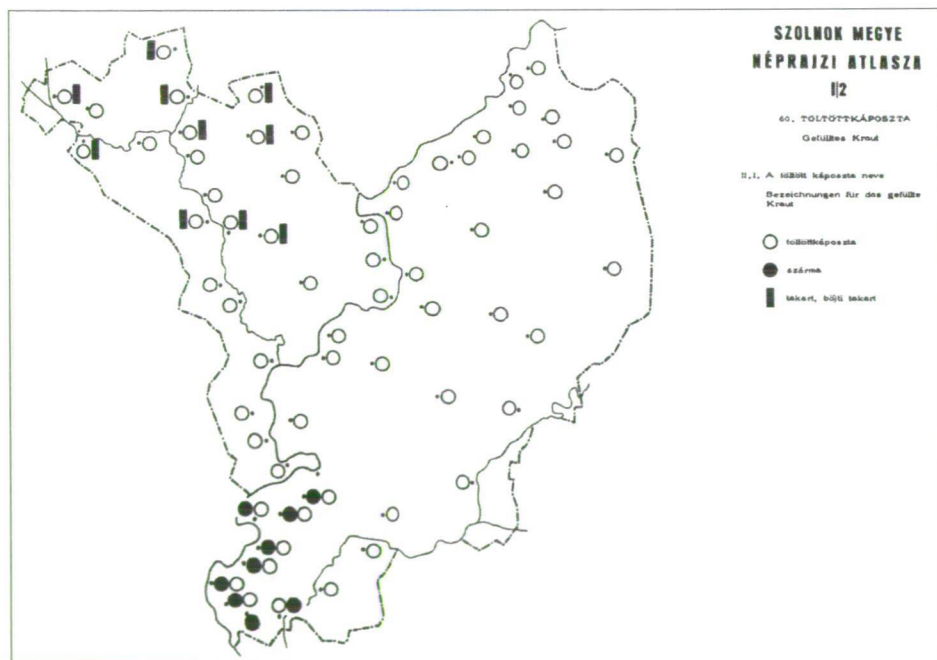
13. térkép A tornác hagyományos neve

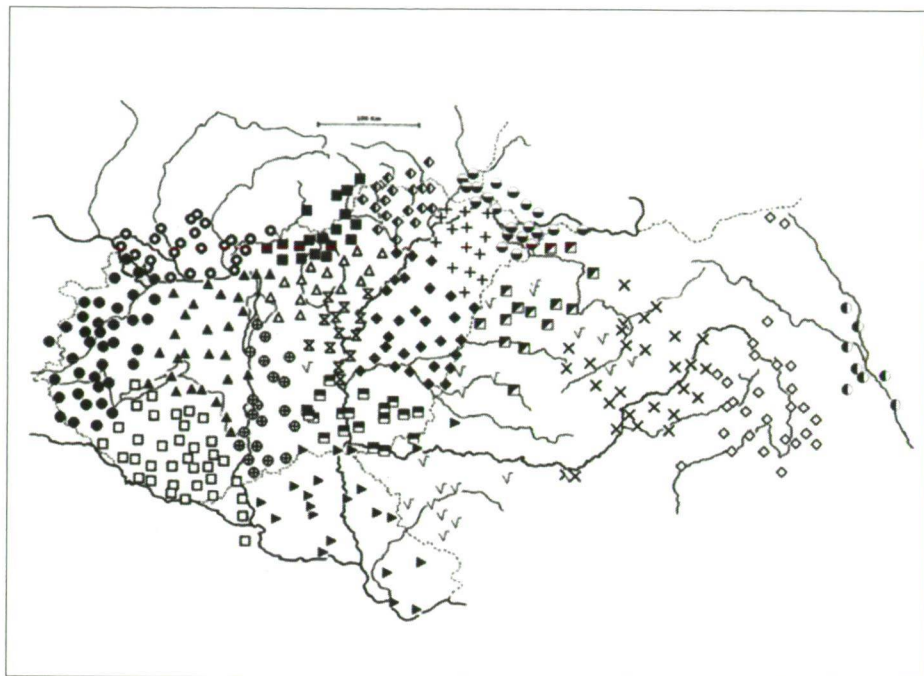
14. térkép A kendertörők fajtái

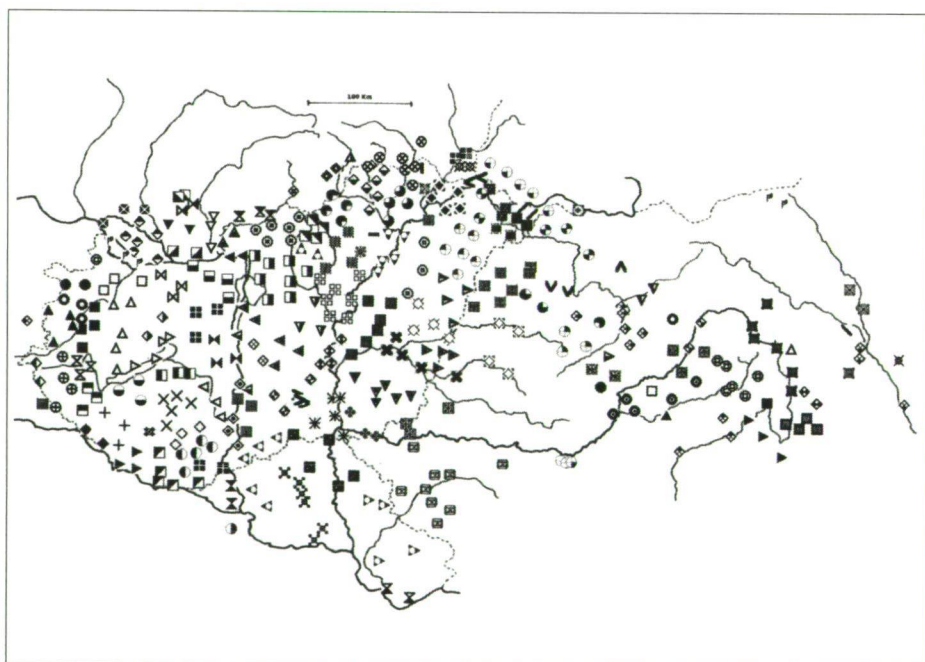
15. térkép A maszkos alakoskodók neve

16. térkép A töltöttkaposzta neve

17. térkép Kulturális középrégiók a magyar nyelvterületen, Borsos Balázs nyomán

18. térkép Kisrégiók és mikrorégiók a magyar nyelvterületen, Borsos Balázs nyomán